

УДК: 372.7(477)

Н. О. ТЕРЬОХІНА, викладач

Сумський національний аграрний університет, МОН України
вул. Кірова, 160, м. Суми, 40021, Україна
nataly_terehina@mail.ru

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

***Анотація.** Розкрито значення неформальної освіти дорослих на сучасному етапі розвитку суспільства. Визначено та обґрунтовано теоретичні засади неформальної освіти. Сформульовано передумови неформальної освіти в Україні. Виділено провайдерів освітніх послуг у сфері неформальної освіти. Охарактеризовано державну підтримку неформальної освіти. Наведено приклади неформальної освіти дорослих, висвітлено її основні характеристики. Доведено, що неформальну освіту дорослих можна розглядати як певну педагогічну модель освіти, яка містить широкі потенційні можливості для неперервної освіти.*

Ключові слова: неперервна освіта, неформальна освіта, освіта дорослих, громадське об'єднання, провайдери освітніх послуг.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вітчизняна педагогічна наука перебуває в процесі подальшого пошуку шляхів модернізації системи освіти дорослих і створення умов для формування гармонійної, творчої та соціально активної особистості, яка вміє самостійно організувати своє навчання упродовж усього життя. Створення системи неформальної освіти може забезпечити умови для самореалізації кожної особистості, морального вдосконалення за рахунок надання широких можливостей у виборі напрямку й форм освітньої діяльності, як у професійній сфері, так і в різних сферах дозвілля. У Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу (2000 р.) підкреслено, що неформальна освіта є рівноправною складовою освітнього процесу упродовж усього життя [7, с. 10]. Програми ЄС «Освіта протягом життя» (Lifelong Learning) та «Молодь в дії» (Youth in Action) підтримують практику неформальної освіти. Її актуальність засвідчують нормативні документи міжнародних організацій: ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ООН, ЄС, Міжнародної організації праці та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблемам освіти дорослих взагалі та неформальній освіті дорослих зокрема, присвячені роботи таких науковців, як Д. Антонової, Н. Бідюк, І. Беюл, Л. Ведернікової, С. Вершловського, В. Гаргай, В. Давидової, С. Змейова, Т. Зотової, С. Коваленко, О. Мітіної, Н. Ничкало, О. Огієнко, К. Онушкіної, І. Фокіної, О. Хахубія та ін. Предметом досліджень науковців є широкий спектр практичних і теоретичних проблем освіти дорослих, проте питанням специфіки розвитку та особливостей сучасного стану неформальної освіти дорослих, яка розвивається швидкими темпами в інших країнах світу, у нашій країні не приділялася належна увага.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у дослідженні особливостей організації неформальної освіти дорослих, діяльності основних провайдерів у сфері неформальної освіти, шляхів розвитку неформальної освіти в нашій країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході дослідження встановлено, що у контексті нової парадигми «освіти впродовж життя», значно зростає актуальність неформальної освіти дорослих. Сьогодні у педагогічній науці немає однозначного визначення терміну «неформальна освіта». Кожен дослідник розглядає це питання зі своєї точки зору, але в їхніх поглядах багато спільного.

На європейському рівні визначення неформальної освіти розробляли спеціалісти Ради Європи спільно з Єврокомісією. Відповідно до класифікації ЮНЕСКО до неформальної освіти належать навчальні програми, курси, семінари, гуртки, лекторії, що організовуються і проводяться поза традиційною системою освіти. Неформальна освіта відбувається у межах формального офіційного середовища, але не є офіційно визнаною, результати навчання не завжди підтверджуються відповідними документами. Неформальна освіта (non-formal education) у міждисциплінарному словнику визначається як освіта, після завершення якої не передбачається отримання дипломів. Ця освіта спрямована на задоволення особистих інтересів, необхідних людині у побуті та спілкуванні [3, с. 95–96]. Л. Сігаєва виділяє три форми неформальної освіти: курси, гуртки за інтересами, громадські об'єднання [5, с. 212–216].

Зауважимо, що неформальна освіта відрізняється від формальної освіти підходами до навчання. Сьогодні, коли створюється єдиний світовий освітній простір, демократична освіта ґрунтується на засадах нової філософії ХХІ століття, яка на думку Т. Кошманової, відстоює самостійне незалежне мислення особистості, її готовність до прийняття й розуміння думки іншого, а також спрямованість людей на об'єднання, згуртування для досягнення добробуту громади, держави, суспільства [1, с. 1–2].

Сучасна економічна і соціальна динамічність і мобільність вимагає інших, ніж раніше, особистісних якостей: не старанність, а креативність, яскраво виражені лідерські задатки, навички швидко опановувати нові технології та ін. Система формальної освіти, як і будь-яка система, явище досить консервативне, що вимагає багато часу і зусиль для перебудови і змін. Неформальна освіта (НФО) як механізм і як інструмент системи освіти набагато динамічніша, адже саме вона передбачає інваріантність, реагує на запити суспільства загалом і кожної людини зокрема. НФО дає можливість вирішити як короткострокові задачі (одержання певних навичок та компетенцій, наприклад, мовних), так і сформулювати світоглядні й особистісні знання на більш тривалу перспективу (наприклад, розвиток лідерських якостей або права освіта).

Проаналізувавши погляди науковців, ми дійшли висновку, що неформальна освіта дорослих – це організована, структурована, цілеспрямована навчальна діяльність, що здійснюється за межами формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб будь-якої людини, що визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить, проте не надає легалізованого диплома.

Сьогодні в Україні спостерігається активізація неформальної освіти, створюються центри раннього розвитку дитини, налагоджується робота клубів школярів, розвиток мережі громадських молодіжних рухів, майстерень та лабораторій розвитку креативності. Активно працюють Майстерні громадської активності, метою яких є адаптація європейського досвіду неформальної громадської освіти в Україні. Існує низка програм міжнародних обмінів, які передбачають розвиток толерантності та міжкультурного діалогу. Таким чином, можна констатувати існування умов для визначення та визнання ролі неформальної освіти.

На жаль, повноцінна і впорядкована нормативно-правова база неформальної освіти в Україні відсутня. Але є суттєві передумови для її формування. Нами було досліджено, що у контексті освіти впродовж життя вагомими є Законопроект про вищу освіту, 2011 р., в якому враховується «... розширення можливостей для здобуття вищої освіти і освіти впродовж життя» та Концептуальні положення освіти для дорослих [2], а також в контексті молодіжної політики – Державна соціальна програма «Молодь України 2009-2015 рр.» [6]. Проте ефективні кроки до розширення неформальної освіти поки не зроблені.

Однією з найбільш важливих проблем становлення системи неформальної освіти в Україні є подолання стереотипного ставлення до неї як мало важливої й несуттєвої. Законодавчого визначення поняття «неформальна освіта» в Україні немає, натомість Закон про освіту містить поняття «самоосвіта» як елемент структури освіти в Україні, яке може певною мірою корелювати з неформальною та інформальною освітою в законі. Стаття 49 цього ж закону говорить, що: «... для самоосвіти громадян державними органами, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, громадянами створюються відкриті та народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіо-навчальні програми тощо». Але в цих статтях закону «самоосвіта» громадян не вписується в загальну систему освіти і про її визнання мова не йде.

Нерозуміння специфіки неформальної освіти та її соціального потенціалу (порівняно з традиційною шкільною або вищою освітою) породжується недостатньою увагою до вивчення проблем освіти дорослих. Не існує офіційної статистики з цього питання, відсутні спеціальні концепції та програми. Українська освітня система не визнає сертифікатів, отриманих під час неформального навчання. Водночас у рамках вищої освіти Великобританії та Австралії вищі навчальні заклади визнають неформальне навчання, в системі вищої освіти цих країн неформальні курси, тренінги, семінари визнаються як частина формальної освіти, а знання, отримані під час неформального навчання не тільки визнаються релевантними, але й зараховуються до кредитних модулів.

Досліджено, що важливим аспектом проблеми є теоретичне осмислення і практичне втілення стратегії неформальної освіти. У системі Національної академії педагогічних наук функціонують Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих та Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти», який є одним з небагатьох членів-представників України в Європейській асоціації освіти дорослих (Бельгія). Академічними інститутами проводиться значна наукова робота з осмислення стратегії освіти, зокрема неформальної освіти в контексті філософії освіти впродовж життя, вироблення нових підходів тощо.

Слід зазначити, що у сфері неформальної освіти варто виділити три основних провайдерів освітніх послуг:

- державні структури, спрямовані на підвищення кваліфікації співробітників;
- бізнес, який працює у сфері підвищення професійної кваліфікації своїх працівників; і який надає освітні професійні чи особисті послуги на комерційній основі (мовні, автомобільні курси, школи йоги та ін.);
- громадські організації, які працюють за грантової підтримки (міжнародних організацій або органів місцевої влади), або можуть надавати освітні послуги своїм членам на іншій основі.

Специфікою діяльності громадських організацій у сфері неформальної освіти є те, що саме вони найбільшою мірою є провайдером демократичних цінностей і соціальних проектів в суспільстві. Саме вони сприяють реалізації, наприклад, принципів освіти демократичного суспільства: «... освіта; навчання; просвітницька, інформаційна, практична діяльність і активні дії, спрямовані на розвиток тих, хто навчається; формування знань, умінь, міркувань, моделей поведінки і ціннісного ставлення у контексті здійснення і захисту демократичних прав і обов'язків людини, як члена суспільства; цінувати різноманітність і відігравати активну роль у суспільному житті для підтримки та захисту демократії і затвердження верховенства права» [8, с. 93]. Крім того, в Україні здійснюється підготовка тренерів у сфері неформальної освіти, які все активніше виходять на ринок освітніх послуг. Проте статистика провайдерів неформальних освітніх послуг не здійснюється. Невизначеність неформальної освіти в системі освіти призводить до того, що теоретичні напрацювання досить часто не беруться до уваги, а це - практичний досвід тих 300 організацій, які працюють з молоддю, представниками «третього віку», з людьми з обмеженими можливостями, дітьми вулиці, виправних установ тощо. Також не проводиться глибокий аналітичний, статистичний, методологічний та інший аналіз практичних напрацювань громадських організацій та тренерів в Україні.

Зазначимо, що в Україні стрімко набувають популярності вуличні університети. Тут немає оцінок, залків, екзаменів, обов'язкового відвідування занять. Як не має й самої будівлі університету, а лише лектори та слухачі. Це – можливість отримати нові практичні знання, обмінятися досвідом та корисною інформацією, поспілкуватися з професіоналами у неформальних умовах. Заняття проходять у парках, скверах, на березі моря тощо. Атмосфера невимушена та жива. Вуличні університети вже з'явилися в Сімферополі, Феодосії, Херсоні, Чернівцях, Львові, Ужгороді. Крім того, протягом останнього десятиліття з'явилося нове покоління вчителів, викладачів, тренерів, які мають знання, досвід і навички новаторських підходів до освітнього процесу, що, у свою чергу, може вступати в конфлікт з традиційними освітніми методиками. Так сфера неформальної освіти стає оптимальним простором для реалізації потреб тих, хто навчає, і тих, хто бажає отримати знання.

Одним з яскравих прикладів сучасних відповідей на виклики в системі освіти, зокрема, створення національної рамки кваліфікації, може бути досвід компанії «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ), яка 2011 року в рамках програми «Сучасна освіта» ініціювала проект з розробки сучасних професійних стандартів – «Паспорти професій». Партнерами проекту виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Британська Рада, Конфедерація роботодавців України й Аналітичний центр «БЕСТ» [4, с. 35]. На підставі цих паспортів професій система освіти сформує освітні стандарти, які стануть основою для навчальних програм у 10 пілотних ВНЗ: Національної металургійної академії (Дніпропетровськ), Приазовському технічному університеті (Маріуполь), Донецькому національному технічному університеті, Національному технічному університеті України «КПІ», Вінницькому державному технічному університеті, Київському національному університеті «Києво-Могилянська академія», Маріупольському державному університеті, Львівському державному університеті та Запорізькому державному університеті. Як бачимо, цей приклад демонструє можливості співпраці влади у сфері освіти з інститутами формальної освіти, громадськими організаціями та бізнесом для вирішення соціально-економічних проблем на ринку праці і в суспільстві.

Висновки результатів дослідження. Наше дослідження не розкриває сферу неформальної освіти загалом, воно лише представляє її основні тенденції і дає привід для подальших досліджень і аналізу. Проте на основі проведеного дослідження можна зробити кілька ключових висновків:

- 1) в Україні сформовані передумови для визнання неформальної освіти на законодавчому, інституційному, професійному рівнях провайдерів освітніх послуг;
- 2) головною проблемою для здійснення процесу визнання є неузгодженість, відсутність діалогу і системних дій між усіма зацікавленими сторонами, і насамперед, головними провайдерами послуг неформальної освіти;
- 3) відсутність цілісної освітньої стратегії в Україні, залежність реформ в освіті від позиції політичної еліти, не дає можливості послідовно і ефективно працювати в певному напрямі;
- 4) традиції пострадянської системи освіти, підготовки кадрів часто не узгоджуються з новими підходами до освіти в цілому, і до неформальної освіти зокрема;
- 5) громадські організації, як одні з найбільш активних представників сфери неформальної освіти, є тими, хто може сприяти формуванню демократичних цінностей у суспільстві; відповідати на виклики динамічних змін у суспільстві; сприяти співпраці влади і бізнесу для підвищення загального рівня життя.

Перспективи подальших наукових розвідок. Для України вкрай важливо найближчим часом розробити та запровадити дієві заходи для подолання відставання у сфері освіти дорослих. Необхідне визнання неформальної освіти в українському суспільстві. Особливо перспективним у цьому напрямі може бути глибоке вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду щодо розвитку неформальної освіти в Україні.

Література

1. Кошманова Т., Брайс Л., Голм Г., Равчина Т. Педагогіка громадянського суспільства / [За ред. д-ра пед. наук Т. Кошманової]. – Львів, 2005. – С. 1–2.
2. Лук'янова Л. Б. Концептуальні положення освіти дорослих [Електронний ресурс] / Л. Б. Лук'янова. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Pedagogica/43099.doc.htm>.
3. Онушкин В. Г. Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. – Воронеж : РАО ИОВ, 1995. – С. 95–97.
4. Парашук О. Усатенко Г. Неформальное образование для региональных демократических трансформаций / О. Парашук, Г. Усатенко. – Киев, 2011. – С. 34–38.
5. Сігаєва Л. Є. Розвиток освіти дорослих в Україні (друга половина ХХст.-початок ХХІ ст. : монографія / [за ред. С. О. Сисоевої]. – К. : ТОВ ВД «ЕКМО». – 2010. – С. 212–216.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України на 2009-2015 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF?nreg=41-2009-%EF&find=1&text=%E3%F0%EE%EC%E0%E4%F1%FC%EA&x=0&y=0#w1>>.
7. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 (2000) Про неформальну освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>>.

8. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Recommendation CM/Rec (2010)7 and Explanatory Memorandum. – Section 1, Art. 2. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, October, 2010. – P. 90–94.

Н. А. ТЕРЕХИНА, преподаватель
Сумской национальной аграрный университет, МОН Украины
ул. Кирова 160, г. Сумы, 40021, Украина
nataly_terehina@mail.ru

НЕФОРМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВЗРОСЛЫХ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

***Аннотация.** Раскрыто значение неформального образования взрослых на современном этапе развития общества. Определены и обоснованы теоретические основы неформального образования. Сформулированы предпосылки неформального образования в Украине. Выделены провайдеры образовательных услуг в сфере неформального образования. Охарактеризована государственная поддержка неформального образования. Приведены примеры неформального образования. Доказано, что неформальное образование взрослых можно рассматривать как определенную педагогическую модель образования, которая содержит широкие потенциальные возможности для непрерывного образования.*

Ключевые слова: непрерывное образование, неформальное образование, образование взрослых, общественное объединение, провайдеры образовательных услуг.

N.O. TERYOKHINA, lecturer
Sumy National Agrarian University,
Ministry of Education and Science of Ukraine
160 Kirova Str., Sumy, 40021, Ukraine
nataly_terehina@mail.ru

INFORMAL ADULT EDUCATION IN MODERN EDUCATION ENVIRONMENT

***Abstract.** Major facts of non-formal adult education at the modern stage of its development have been defined. The importance of non-formal education for modern society has been outlined. Its theoretical principles and preconditions have been formulated and substantiated. Providers of non-formal educational service in Ukraine have been characterized. State support and civic initiative for this kind of education have been defined. Examples of non-formal education and its main characteristics have been identified. It has been proved that non-formal adult education can be described as a pedagogical model of education that provides a great potential for lifelong learning.*

Wide spectrum of practical and theoretical problems of adult education has been observed. Extension of the role of non-formal adult education in the context of lifelong education has been established. Non-formal education as phenomenon of organized, structured and goal-directed activities has been analyzed and summoned. Theoretical thinking and practical implementation of non-formal education strategy as important

aspects of the problem have been characterized. Peculiarities of non-formal education organization, providers' activities within non-formal education and the ways of non-formal education development in Ukraine have been investigated. Non-formal education as important tool of educational system in the whole has been characterized.

The research conducted in the article provided the basis for the conclusion that Ukraine has good preconditions for acknowledgement of non-formal education, but the main problem here is not consistent and systemic actions among all the providers of non-formal education; absence of the unified educational strategy; dependence of reforms on position of education elite; traditions of post-soviet education system etc.

Key words: lifelong learning, adult education, non-formal education, community association, providers of educational service.

Bibliography

1. Koshmanova T., Brais L., Holm H., Ravchyna T. Pedagogocs of a civil society/ [Za red. d-ra ped. nauk T. Koshmanovoi]. – Lviv, 2005. – S. 1–2.
2. Lukyanova L.B. Conceptual provision of adult education [electronic resource] / L.B. Lukyanova. - Mode of access: <http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Pedagogica/43099.doc.htm>.
3. Onushkyn V.G. Adult education: interdisciplinary terminological dictionary / V.G. Onushkyn, E.I Ogariev. - Voronezh: RAO YOY, 1995. - P. 95-97.
4. Parashchuk O. Usatenko H. Non-formal education for regional democratic transformation / O. Parashchuk, H. Usatenko. – Kyev, 2011. – C. 34–38.
5. Sihaieva L. Ye. Development of Adult Education in Ukraine (the second half of XXst.-early twenty-first century : Monograph / [za red. S. O. Sysoievoi]. – K. : TOV VD «EKMO». – 2010. – C. 212–216.
6. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Approval of the National Targeted Programme "Youth of Ukraine for the year 2009-2015" [Electronic resource]. - Mode of access: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF?nreg=41-2009-%EF&find=1&text=%E3%F0%EE%EC%E0%E4%F1%FC%EA&x=0&y=0#w1>>.
7. Recommendations of the Council of Europe Assembly 1437 (2000) About the informal education [Electronic resource]. - Mode of access: <<http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>>.
8. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Recommendation CM/Rec (2010)7 and Explanatory Memorandum. – Section 1, Art. 2. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, October, 2010. – P. 90–94.